

Leeslint

p. 5 Voorwoord Yoeri Meessen

‘Ik kijk uit naar de komende boekenlunches en alle andere mooie dingen die we aan het organiseren zijn. Ik vind dat musea meer moeten zijn dan alleen een plek om dingen te bekijken. Meedoen en samenkomen is net zo belangrijk. We gaan daarom aan de slag met spannende en relevante partners uit Den Haag en daarbuiten om Huis van het boek een plek van ontmoeting te maken voor iedereen met liefde voor het boek.’

p. 11 De Gouden Letter

‘Nederland kan trots zijn omdat we vaak in de [boeken]prijzen vallen. En in 2024 zelfs met de Gouden Letter voor ... *Walking as Research Practice*. Daarmee geeft de jury aan dat dit het mooiste boek ter wereld is. Soms heeft een boek een universele aantrekkingskracht. En word je verliefd.’

p. 14-15 Nieuwe aanwinsten

Toegevoegd aan de collectie: de drukpers van John Buckland Wright, een ontroerend portret van Sem Hartz door zijn vader Louis Hartz, het lijvige boek *Twitter2drive* dat zeven jaar twitterberichten van de ‘Women to drive’-beweging omvat, die ageerde tegen het tot juni 2018 geldende verbod op autorijden door vrouwen in Saudi-Arabië. En tot slot vier boeken van studenten Expert class Boekontwerp van het Plantin Instituut voor Typografie in Antwerpen.

‘Boeken als ...’,

een tentoonstelling over de rol van het boek

Kast met keramieken talismannen van Shani Leseman

Wat kan een boek zijn? We weten dat boeken tekstdragers zijn, en we gebruiken ze om uit te lezen. We doen door middel van boeken kennis op en laten ons in boeken wegvoeren naar andere (fictieve) werelden. Maar waar zijn boeken nog meer goed voor? Dat is de vraag die de tentoonstelling ‘Boeken als...’ stelt. Boeken en hedendaagse kunst gaan hierin met elkaar de dialoog aan om ons perspectief op boeken te verbreden.

‘Boeken als ...’ komt voort uit een constatering, namelijk: boeken zijn overal. Al heb je thuis geen boeken, dan kom je ze wel tegen in het openbaar vervoer, in het amusementsdeel van de supermarkt, op school, op het werk, of zelfs in de wachtruimte van de huisarts. Je kunt je afvragen: waarom deze alomtegenwoordigheid van fysieke boeken, wanneer er intussen zoveel elektronische alternatieven bestaan voor lezen? Alles wat in de boekwinkel of bibliotheek te vinden is, kan ook online gekocht en vervolgens gedownload worden. Voor het nieuwe boek van je lievelingsschrijver hoeft dus de deur niet meer uit. Ook heb je lang niet altijd meer boeken nodig om aan informatie te komen – ChatGPT en Google beantwoorden binnen een seconde veel van je vragen.

Toch winnen elektronische alternatieven het bij lange na niet van het fysieke boek. Het e-book neemt momenteel nog geen 10% van de Nederlandse boekverkoop in beslag. De reden? Mensen houden van fysieke boeken. In onderzoeken naar leesgedrag wordt steeds weer duidelijk dat de materialiteit

Het boek als souvenir: *Burning Bright* van Tracey Chevalier

van boeken een positieve rol speelt bij lezen voor het plezier. Hierbij noemen lezers haptische en tactiele aspecten zoals het gevoel van papier onder de vingertoppen, het gewicht en de grootte van het boek, of het omslag hard of zacht, ruw of glad is. Lezen is dus niet alleen een mentaal, intellectueel en emotioneel proces, maar ook een lichamelijke ervaring. We genieten van het geluid van ritselende bladzijden en de geur van de inkt.

Niet alleen om uit te lezen

Verder blijkt dat we boeken helemaal niet alleen gebruiken om uit te lezen – boeken hebben ook op allerlei andere manieren betekenis, zowel voor individuen als voor gemeenschappen en zelfs hele samenlevingen. In de tentoonstelling 'Boeken als ...' zijn allerlei voorbeelden te zien van boeken die een bepaalde rol spelen. Gedacht kan worden aan boeken die zichtbaar onderdeel zijn geweest van een religieus ritueel. Zoals

16de-eeuws miniboekje uit eigen collectie, vermoedelijk gebruikt als talisman.

een 15de-eeuws getijdenboek waarbij een devote eigenaar keer op keer een afbeelding van Christus gekust heeft. Onderaan de pagina is dan ook een grote vetvlek te zien, veroorzaakt door het vegen van diens kin over het perkament. Hier wordt duidelijk hoe nauw de relatie tussen een eigenaar en zijn boek kan zijn. Vermoedelijk heeft de kusser het getijdenboekje als plaatsvervanger voor het lichaam van Christus beschouwd.

Boeken kunnen ook een bepaalde gemeenschap belichamen. De wereldberoemde *Harry Potter*-boeken zijn na ruim 25 jaar tijd voor een ware 'fan community' gaan staan. Ook traditionelere gemeenschappen stellen soms nog steeds boeken centraal in hun bestaan. Veel studenten- en andere

verenigingen laten bijvoorbeeld ieder jaar een almanak maken. Voor de periode van een jaar is dit boek bijna heilig, en in sommige gevallen mogen bijeenkomsten zelfs niet beginnen zonder dat 'de' almanak aanwezig is. Een herkenbaarder voorbeeld is wellicht het meenemen van boeken als souvenir van een reis of vakantie. Een goede kandidaat hiervoor is het boek *Le Petit Prince* van de Franse piloot en schrijver Antoine de Saint-Exupéry. Omdat *Le Petit Prince* na de Bijbel het vaakst vertaalde boek ter wereld is – *De Kleine Prins* in het Nederlands – is het voor sommige toeristen een sport geworden om het boek in zoveel mogelijk talen te verzamelen.

Jonge boekeliefhebbers

Het fysieke boek is dus nog springlevend. Interessant is dat sommige fenomenen die we nu als nieuw en hip beschouwen al eeuwenoude praktijken zijn. Anno 2024 wordt het fysieke boek gevierd op social media-kanalen als Instagram, TikTok en YouTube. Jongeren wisselen op deze platformen massaal boekentips, reacties en recensies uit. De materialiteit van boeken speelt hier een prominente rol. Er wordt niet alleen over de inhoud van de boeken gepost, maar vooral ook over omslagen, lettertypes of geuren. Deze jonge boekenliefhebbers investeren dan ook in speciale, luxe en gelimiteerde edities van populaire BookTok-boeken – en de uitgeverwereld speelt hier slim op in. Boeken kopen om mee te pronken in plaats van uit te lezen, is niets nieuws. Al in de late middeleeuwen laten welvarende leden van de West-Europese adel en burgerij luxe getijdenboekjes maken als statusobject.

FOTO THE BOOK PHOTOGRAPHER

FOTO THE BOOK PHOTOGRAPHER

Om de betekenis van boeken in onze huidige tijd verder te onderzoeken, heeft Huis van het boek een aantal hedendaagse kunstenaars uitgenodigd om bij te dragen aan deze tentoonstelling. Shani Leseman, An Onghena, Cathleen Owens en kunstenaarsduo Rising Lai en Lisette Alberti hebben speciaal voor de tentoonstelling werk gemaakt. Deze jonge makers hebben in hun kunst op verschillende manieren op de status van het boek gereflecteerd. Daarnaast is er bestaand werk van Hans op de Beek, Bouke de Vries en Harlan Miller te zien.

Rising Lai en Lisette Alberti, *fOur mOre stAtes* (2024)

Het boek als (inspiratie voor) talisman

De tentoonstelling opent in de eerste zaal met een spectaculair verlichte kast, speciaal gemaakt voor het werk van Shani Leseman. De kast is gevuld met een deel van Shani's keramieken talismannen die zij aan het museum heeft uitgeleend. Talismannen zijn voorwerpen waarvan geloofd wordt dat zij bepaalde magische of geneeskrachtige eigenschappen bezitten. Voor de tentoonstelling heeft Shani een nieuwe talisman gemaakt, geïnspireerd op een 16de-eeuws miniatuurboekje uit de collectie van Huis van het boek. Dit miniatuurboekje bevat een beschrijving van de 48 wonderen die toegeschreven worden aan de heilige Antonio Manzoni, bijgenaamd Il Pellegrino ('de pelgrim'). Niet lang na Antonio's dood in 1276 worden al meldingen gedaan van genezingen die plaats zouden hebben gevonden bij Antonio's graf in Padua. Deze vermeende geneeskracht doet vermoeden dat het boekje

dienst heeft gedaan als beschermende talisman. Shani's werk benadrukt dat talismannen verschillende vormen kunnen aannemen – soms dus ook de vorm van een boek.

Boeken als gatekeepers

Het werk van kunstenaarsduo Rising Lai en Lisette Alberti, getiteld *fOur mOre stAtes*, reageert weer op een heel andere manier op het thema van de tentoonstelling. Eigenlijk voegen zij een nieuwe categorie aan de tentoonstelling toe: het boek als poortwachter ('gatekeeper'). In het werk van Rising en Lisette staan De

Dag-Registers van het Kasteel Zeelandia centraal. Dit zijn door de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) bijgehouden registers uit de periode dat deze Taiwan koloniseerde, van 1624 tot 1662. In (post)koloniale samenlevingen nemen boeken als *De Dag-registers* de perspectieven en belangen van de kolonistoren over. Inheemse bevolkingsgroepen worden afgeschilderd als 'onbeschaafd' of 'barbaars'. Deze portrettering heeft vergaande en gewelddadige gevolgen gehad. Op deze manier gedragen boeken zich als poortwachters die controle hebben over informatie.

Boeken bepalen hoe een bepaalde sociale werkelijkheid wordt doorgegeven. Met andere woorden: zij bepalen hoe geschiedenis wordt geschreven en door wie.

De hedendaagse kunstobjecten in de tentoonstellingen benadrukken nog meer de gelaagdheid van het boek als object. De selectie boeken en kunstwerken nodigt de bezoeker uit om opnieuw te kijken naar het boek en de rol ervan in onze persoonlijke levens en in onze samenleving. De tentoonstelling onderzoekt het boek als icoon, ruimte, expressie, hulpmiddel, herinnering en cultuur. Deze zes categorieën zijn niet bedoeld als conclusie, maar juist als een uitnodiging. Hopelijk inspireren de voorbeelden in de tentoonstelling je om na te denken over welke rollen boeken in jouw leven spelen.

Malou Moen

junior conservator Huis van het boek
medesamensteller tentoonstelling, samen met Shana Lewis

Agenda

Kijk voor de meest recente gegevens op www.huisvanhetboek.nl of abonneer u op onze maandelijkse digitale nieuwsbrief (klik op Aanmelden nieuwsbrief op de homepage).

Tentoonstellingen

TENTOONSTELLINGEN BELETAGE

- **t/m 16 februari 2025**
‘Het echte verhaal?’
‘Boeken als ...’, tentoonstelling met boeken en hedendaagse kunst die de rol van boeken in onze samenleving en onze levens belicht.

SOUTERRAIN

- **Uitgever uitgelicht: Kayfa ta**
Kayfa ta is een non-profit Arabisch uitgevercollectief dat in 2012 is opgericht. Hun boeken maken gebruik van de populaire vorm van handleidingen (kayfa ta betekent ‘hoe te’).

TWEDE VERDIEPING

- **t/m 5 januari 2025**
‘70 x De Avonden, 100 jaar Reve’
Alle Nederlandse omslagen van *De Avonden*, de legendarische roman van Gerard Reve.

AANWINSTENZAAL

- **26 november 2024 t/m 2 februari 2025**
Aanwinsten Plantin Instituut voor Typografie Antwerpen
Afstudeerwerken van vier studenten van de Expert class Boekontwerp 2024. Tijdens het design-proces werden de studenten begeleid door grafisch ontwerper Jurgen Persijn.

ACTIVITEITEN

- **Boekenlunch november: 28 november om 12.00 uur**
Jelle Koper en David Veneman van ontwerpstudio All Sizes, vertellen over hun samenwerking met letterontwerper Céline Hurka.
- **Boekenlunch december: 12 december om 12.00 uur**
Kunstenaar Inge Meijer vertelt over haar onderzoek naar de aanwezigheid van planten in twee toonaangevende musea. Dit onderzoek resulteerde in de publicaties *The Plant Collection* (2019, Roma Publications) over het Stedelijk Museum Amsterdam en de recente publicatie *The MoMA Plant Collection* (2024, Roma Publications).
- **14 december van 14.00-17.00 uur Revenement**
Feestelijke afsluiting van het Reve-jaar met diverse gasten, een gesprek over de mysterieuze ontbrekende 47ste druk en de presentatie van *Man met hoed moet zijn jongeman zonder hoed* van Albert Wulfers. Meld u alvast aan via aanmelden@huisvanhetboek.nl

Kerstvakantie

- **Familiedag Huis van het boek**
Zondag 22 december van 12-16 uur
Een feestelijke dag met vrolijke doe-activiteiten door het hele museum. De toegang is gratis en aanmelden is niet nodig.

ACTIVITEITENZOLDER

- **Open scriptorium**
Monniken en nonnen schreven boeken met een ganzenveer. Alle mooie letters en versieringen zijn met de hand geschreven en getekend. Ook leren schrijven met een ganzenveer? Kom langs!
Elke zaterdag van 12:00 - 16:30 uur
- **Open drukkerij**
Elke zondag leggen drukkers uit hoe drukpersen werkten voor het digitale tijdperk.

Museumwinkel

Bouke de Vries maakte in 2020 in opdracht van Kunstinstituut Melly een serie sculpturen. Elk kunstwerk bevat een fragment van een gebroken 18de-eeuwse Chinese porseleinen vaas, ingekapseld in doorzichtige epoxy giethars, die de vorm van de originele vaas weergeeft. Elk fragment zit op een andere plek, waardoor iedere sculptuur uniek is. De kunstenaar benadrukt de schoonheid van gebrokenheid en ziet deze stukken als bewaarders van cultuur en geschiedenis. Elk kunstwerk wordt geleverd met een echtheidscertificaat, ondertekend en gedateerd door de kunstenaar. De verkoopopbrengst ondersteunt Bouke de Vries, Huis van het boek en Kunstinstituut Melly.

FOTO AAD HOOGENDOORN

Courtesy Galerie Ron Mandos, Amsterdam © Bouke de Vries

Bouke de Vries, *30 Pieces*, 2020. Porselein overgoten met epoxy giethars. 240 x 100 x 40 mm. Oplage van 30 + 2 AP. Prijs: € 1.500 incl. 21% BTW, per sculptuur. Voor meer informatie: <https://shop.kunstinstituutmelly.nl/nl/products/30-pieces-by-bouke-de-vries>

Woord vooraf

Beste Leeslint-lezers,

Wat een genoegen om zovelen van jullie te zien bij de opening van onze nieuwste tentoonstelling ‘Boeken als...’. Deze tentoonstelling is een erbetoon aan de veelzijdigheid en betekenis van boeken in ons leven. Voor mij zijn boeken meer dan slechts dragers van tekst; ze zijn iconen van cultuur en kennis. De tentoonstelling richt zich op de vele rollen die boeken kunnen vervullen: als talismannen, als hulpmiddelen en als ankers binnen diverse gemeenschappen.

Met de komst van drie nieuwe leden naar onze Raad van Toezicht verheugen wij ons op een toekomst vol

nieuwe perspectieven en inzichten. We verwelkomen Marjon Lok, Mourad el Moussati en Ebissé Wakjira. Zij brengen een inspirerende mix van juridische scherpzinnigheid, kennis op het gebied van diversiteit en inclusie, en boekenkennis.

Er zijn een aantal bijzondere onderwerpen in deze Leeslint. Allereerst neemt Bram Boers u mee in een bijzondere historische schenking van onze oprichter, de baron, aan de Athenaeumbibliotheek Deventer. Deze schenking bestaat uit twee boeken, beide geschreven door de gerenommeerde humanist Alexander Hegius. Daarnaast belicht Esther Scholten, directeur van de Stichting Best Verzorgde Boeken, een van de mooiste boeken ter wereld in 2024: *Walking as Research Practice*. Dit boek heeft de hoogste internationale onderscheiding – de Gouden Letter – gewonnen vanwege zijn uitstekende ontwerp en innovatieve benadering van het thema. Het

is ontworpen door Jana Sofie Liebe, een getalenteerde student grafisch ontwerp aan de Rietveld Academie. Het boek onderzoekt wandelen als methodologie in onderzoek en is een visueel meesterwerk dat de grenzen tussen kunst en wetenschap verkennt.

Ook is er aandacht voor ons lopend onderzoek naar historische artefacten. Ons museum bezit naast boeken nog veel meer voorwerpen die voorzien zijn van inscripties en letters, zoals Romeinse munten en stenen tabletten. Deze artefacten vertellen verhalen over de dagelijkse en ceremoniële aspecten van vroegere samenlevingen. In deze Leeslint nemen Kim Beerden, Wouter Hofland, Inger Kuin en Nicole Romero u mee in hun onderzoekswerk op dat vlak.

Te midden van de huidige culturele uitdagingen, zoals de recente btw-discussie op Prinsjesdag, kijken we met vertrouwen vooruit. De actie met de ‘kassabon voor de samenleving’ aan onze gevel heeft met succes de aandacht gevestigd op de impact van beleidsveranderingen op onze sector. De krachtige steun die we mochten ontvangen onderstreept het belangrijke verbindende en ondersteunende werk van boeken en cultuur.

Ten slotte nodigen we jullie uit voor onze nieuwe serie boekenlunches, samengesteld door typografen en chef-designers. Deze programma's bieden een innovatieve ervaring die kunst, gastronomie en boeken bij elkaar brengt. Dit gaat over het samenbrengen van mensen rond de

keukentafel van ons huis. Deze programmering breekt met het idee dat musea enkel voor het bekijken zijn. We kijken naar een model waar bezoekersparticipatie, verbondenheid, ervaringen en diversiteit de boventoon voeren. Door een omgeving te bieden waar bezoekers samenkomen, worden musea echte plekken van verbinding en co-creatie.

Houd onze website in de gaten voor nieuwe data. Bedankt voor jullie voortdurende steun aan het Huis van het boek. Jullie betrokkenheid is van onschatbare waarde voor ons succes en onze missie om boeken als cultuurdragers te versterken.

Met vriendelijke groet

Yoeri Meessen
directeur

Belicht en bewaard

FOTO SOPHIE BLOMMERS PHOTOGRAPHY

die op dat moment te zien was: 'Het echte verhaal' Van Anansi tot de Kleine Zeemeermin'.

De dag begon met presentaties door de illustratoren Charlotte Dematons, Jan Jutte en Mylo Freeman. Wat deed Charlotte Dematons ertoe besluiten een nieuwe uitgave te maken van haar succesvolle boek *Sinterklaas*? Hoe vertaalde Jan Jutte de klassieke sprookjes van Hans Christian Andersen naar deze tijd? En waarom vindt Mylo Freeman het zo belangrijk dat er ook gekleurde prinsesjes in kinderboeken voorkomen? Na de presentaties werden zij geïnterviewd door gastheer Francis Broekhuijsen, waarbij er veel ruimte was voor vragen uit de zaal.

Illustratorenendag

Na de succesvolle Illustratorenendagen in 2019 en 2022 organiseerde Huis van het boek op 24 mei 2024 opnieuw een dag speciaal voor illustratoren. Deze keer met het thema 'Tekenen in de tijd'. Waar moet de illustrator van nu rekening mee houden? Hoe ga je als illustrator om met de veranderende tijdsgeest? En hoe zorg je dat alle kinderen zich kunnen herkennen in

een kinderboek? Het was een dag gericht op illustratoren die geïnteresseerd zijn in het vergroten van hun kennis en techniek en die hun netwerk willen verbreden en andere illustratoren willen ontmoeten. Net als de editie in 2022 kwam ook deze dag mede tot stand dankzij de financiële bijdrage van Het Pictoright Fonds. De dag sloot naadloos aan bij de tentoonstelling

's Middags volgden de illustratoren verschillende workshops door Jan Jutte, Mylo Freeman en Sarah van Dongen. Niet alleen het 'tekenen in deze tijd' kwam aan de orde, maar ook maakten de deelnemers kennis met verrassende technieken en uitdagende opdrachten. De dag was omlijst met sociale momenten zoals lunch en koffiepauze, maar vooral ook met een vrolijke tekenborrel, in het koetshuis van het museum.

Boekenlunches in het museum

Tijdens de maandelijkse boekenlunches brengen we ons netwerk van makers, lezers en collega's van instellingen bij elkaar. Iedere lunch vragen we een speciale gast om in tien tot vijftien minuten een project toe te lichten waar hij of zij mee bezig is. Na de presentatie is er tijd om op informele wijze gelegenheid om met elkaar kennis te maken. Het concept is vrij simpel, wij zorgen voor heerlijke broodjes en inspirerende gast(en) en nodigen jullie van harte uit om aan te sluiten. Inmiddels kijken we met veel plezier terug op een aantal boekenlunches met een enthousiast gezelschap en inspirerende gasten, zoals *The Book Photographer* en *de Digital Manuscript Nomads*, die zich alle drie bezighouden met het fotograferen van boeken, ieder op een geheel

eigen wijze. En een aantal (grafische) kunstenaars, zoals Yannick Nuss, Marjolein van der Loo, Priscilla Fernandes, Remco van Bladel en Mariana Lanari waren eerder dit jaar te gast. Ook in hun werk speelt het boek een centrale rol. Er staan dit jaar nog twee lunches op de planning. Op 28 november komen Jelle Koper en David Veneman van ontwerpstudio All Sizes, vertellen over hun samenwerking met letterontwerper Céline Hurka. Samen ontwikkelden ze een concept, visuele identiteit, online platform én een publicatie voor *De Situatie*: een nieuw literair en typografisch platform van PIP Den Haag. Op 12 december vertelt kunstenaar Inge Meijer meer over haar onderzoek naar de aanwezigheid van planten in twee

toonaangevende musea. Haar eerste publicatie *The Plant Collection* (2019, Roma Publications) gaat over het Stedelijk Museum Amsterdam, waar directeur Willem Sandberg in 1945 een *Monstera Deliciosa* (gatenplant) die te groot was geworden voor zijn huis, meenam naar het museum. Deze plant was voor het eerst te zien in de tentoonstelling 'N.H. Werkman, drukker-schilder' in 1945 en een jaar later in 'P.M. Piet Mondriaan herdenkingstentoonstelling'. Het beleid van Sandberg was deels geïnspireerd door Alfred Barr, de eerste directeur van het Museum of Modern Art (MoMA) in New York. Inge deed ook onderzoek naar planten in dat museum. Dat resulteerde in de recente publicatie *The MoMA Plant Collection* (2024, Roma Publications).

Ontvangst internationale bibliofielen

Op donderdag 26 september was de Association internationale de bibliophilie (AIB) te gast in Huis van het boek. Deze vereniging, opgericht in 1963, heeft tot doel om bibliofielen uit verschillende landen bij elkaar te brengen. Ze organiseren dan ook regelmatig meerdaagse excursies.

Zoals ieder jaar was Huis van het boek weer onderdeel van een tour langs Nederlandse boekgerelateerde instellingen. Andere bestemmingen waren bijvoorbeeld de Universitaire bibliotheken Leiden en de KB, nationale bibliotheek.

Per groep van ongeveer 25 personen werden de gasten ontvangen door hoofd Collecties Rickey Tax en junior conservator Malou Moen. Na een introductie in de Oudhedenzaal opende Rickey Tax met een 'grande geste' de deuren naar de Boekzaal, waar speciaal voor de gelegenheid de luiken geopend waren. Hoewel er van tevoren al een groot aantal middeleeuwse handschriften, atlanten en bijzondere drukken klaargelegd was, gingen voor iedere groep de boekenkasten in de Boekzaal weer open. Deze boekenkasten huizen namelijk de collectie incunabelen van het museum. Dit zijn boeken

gedrukt vlak na de uitvinding van de boekdrukkunst in Europa, uit de periode 1450-1501. Met grote interesse luisterden de mensen naar de verhalen van de conservatoren – over ieder boek is immers wel iets te vertellen.

Het was een voorrecht om deze groep weer te verwelkomen, zeker omdat de

leden van de vereniging over het algemeen zelf ook veel kennis over boeken in huis hebben. Meer ogen zien meer, en de blik van deze bibliofielen zorgt er ieder jaar opnieuw voor dat we bij Huis van het boek zelfs in onze eigen collectie weer nieuwe dingen ontdekken.

Museumnacht 2024 in Huis van het boek

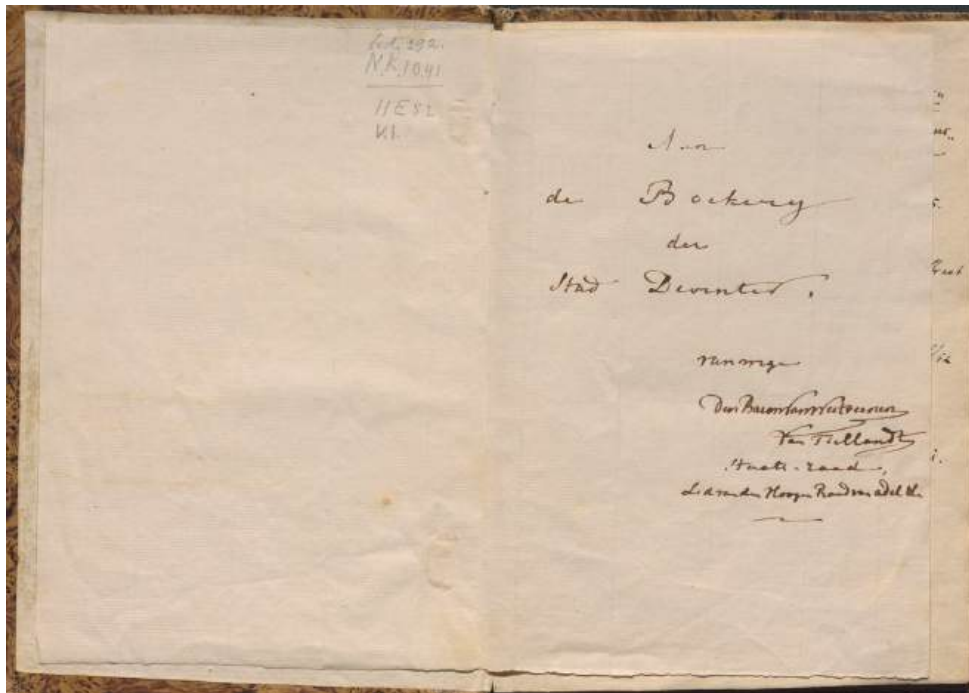
Zaterdag 12 oktober waren de deuren van museum Huis van het boek tot in de late (of liever vroege) uurtjes geopend. Het was weer tijd voor het 'fënste avondsje kuns en kultuâh': de *Museumnacht Den Haag*. Bezoekers konden genieten van een verrassend aanbod vol pareltjes uit de Collecties en doe-activiteiten.

Hoofd collectie Rickey Tax liet tijdens de late night colleges samen met voormalig conservator Erik Geleijns enkele topstukken zien uit de collectie in de sfeervolle Boekzaal. Junior conservator Malou Moen (ook ultra-marathonloper) gaf fliets rondleidingen langs de hoogtepunten uit de tentoonstelling 'Boeken als...' De honderden bezoekers van de Museumnacht konden ook zelf aan de slag; er werden borrelglasjes gegraveerd en Black out poems gemaakt. Black out poems maak je door met

een zwarte stift woorden of delen van zinnen in een bestaande tekst weg te strepen. Je hoeft de poëzie alleen maar te bevrijden uit de tekst. Traditiegetrouw was er natuurlijk ook weer een fotoshoot, dit keer 'een draak van een fotoshoot' waar je in een prachtig bordkartonnen sprookjesdecor op de foto kon. De nostalgische stencilmachine is weer terug van weggeweest dankzij de 'Stencilkoning' Erwin Blok. Bezoekers konden zelf met allerlei materiaal een collage maken. Deze werd in meerdere kleuren gestencild door Erwin Blok. En ondanks het wat mindere weer kon men in de tuin genieten van de drankjes bij barman Bas (Culicompany), van de muziek van DJ Prosciutto (Remco) en van de Draw & drink-activiteit waar iedereen naar hartenlust een heel decor met een gedekte tafel kon beschilderen.

Een Baron schenkt boeken aan de bibliotheek in Deventer

Baron Willem Hendrik Jacob van Westreenen van Tiellandt (1783-1848) kon vanaf 1810 met zijn familiekapitaal zonder veel concurrentie boeken kopen op veilingen en bij antiquaren. Hij bracht een prachtige collectie bij elkaar in zijn voorname stadspaleis aan de Prinsessegracht 30 in Den Haag. Op dit adres worden zijn verzamelingen nog steeds gekoesterd in wat nu Huis van het boek is. In de Athenaeumbibliotheek in Deventer worden echter ook twee boeken uit de verzameling van de baron bewaard.

Gedichten van Hegius

De baron verzamelde op meerdere terreinen, maar vooral handschriften en incunabelen. Hij schonk aan de toenmalige Stads- en Athenaeumbibliotheek in Deventer twee boeken. Het eerste - *Carmina* - was een uitgave van de gedichten van Alexander Hegius, in 1503 door Richard Pafraet in Deventer gedrukt (signatuur AB, 11 E 52 KL). Pafraet begon in 1477 in Deventer te drukken en ontwikkelde zich tot een van de belangrijkste incunabeldrukkers in de noordelijke Nederlanden. Naast dikke folianten voor theologen drukte Pafraet ook voor de leerlingen van de Latijnse school. De rector van de school, Alexander Hegius, woonde bij hem in. Hegius streefde naar een radicale vernieuwing van het schoolcurriculum. Hij wilde een einde maken aan het eindeloze uit het hoofd leren van middeleeuwse Latijnse grammaticale regels en de lectuur invoeren van

zuiver klassiek Latijn en, zo mogelijk, Grieks. Hegius publiceerde zijn eigen Neolatijnse gedichten in 1503. Deze werden in de twintigste eeuw door Jan Bedaux, oud-directeur van de Athenaeumbibliotheek, als proefschrift vertaald en becommentarieerd.

Het exemplaar van deze Deventer druk dat Baron van Westreenen schonk, had al een rijke provenance. In het boek staat een inscriptie dat het tot de verzameling van Jacobus Koning (1770-1832) had behoord. Koning verzamelde vooral incunabelen. Hij was een vurig Costeriaan en verdedigde door dik en dun de aanspraken van Haarlem op de eretitel van bakermat van de boekdrukkunst. Door financiële problemen geplaagd moest hij zijn bibliotheek in 1828 laten veilen. Op deze veiling was de Engelse bibliofiel Richard Heber aanwezig, die de meeste van de 200(!) incunabelen wist te bemachtigen. Heber (1773-1833) bracht een gigantische bibliotheek tot stand. Om deze te huisvesten had hij acht huizen in Engeland, Frankrijk en België. Hij kon maar korte tijd van zijn nieuwe aanwinst genieten. Na zijn dood werden zijn boeken geveild. Op deze veiling kocht Baron Van Westreenen de Deventer druk.

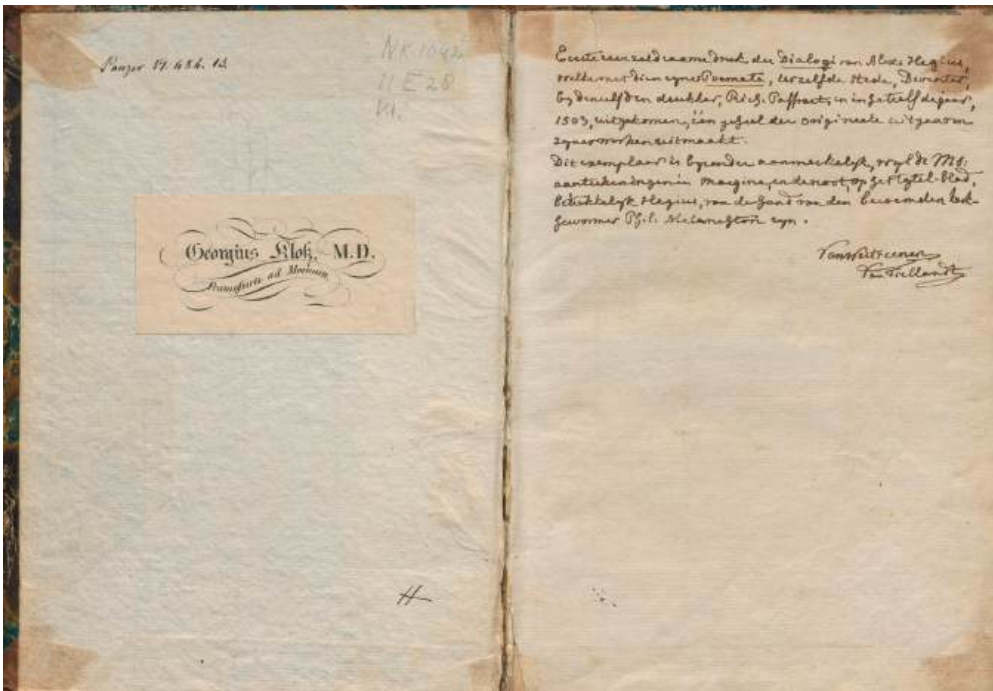
Dialogen van Hegius

De tweede schenking van de baron aan Deventer betrof opnieuw een door Hegius geschreven boek. Het was een uitgave van diens *Dialogi*, eveneens in 1503 door Richard Pafraet gedrukt (nu signatuur AB, 11 E 28 KL). De dialogen bevatten gesprekken tussen meester en leerling over allerlei facetten van het onderwijs. Zo komen onderwerpen uit de fysica, ethiek en theologie aan de orde. Deze dialogen ademen volgens Bedaux nog de geest van de middeleeuwen, maar de laatste twee werkjes waarin Hegius een zuiver gebruik van het Latijn bepleit laten een veel moderner geluid horen. Blijkens een ex-libris op het dekblad stamt het boek uit

de bibliotheek van de arts Johann Georg Kloss (1787-1854). Deze bouwde een prachtige bibliotheek op, waarbij hij zich er vooral op richtte incunabelen aan te kopen die in de *Annales typographici* van Panzer, de toenmalige incunabelbibliografie, nog niet beschreven waren. In 1835 liet hij zijn bibliotheek in Londen bij Sotheby veilen. In deze veiling zaten een aantal autografen van Melanchthon, dat wil zeggen boeken die zonder enige twijfel door Melanchthon zelf geschreven waren. Melanchthon was samen met Luther de belangrijkste hervormer in Duitsland en veranderde het schoolstelsel in protestantse zin. Door de handschriften te vergelijken,

voor de Haagse bibliofiel schokkend zijn geweest. In 1840 publiceerde Sotheby een uitgebreid boek met facsimile's van de aantekeningen van Melanchthon. Hij had blijkbaar voorafgaand aan de veiling reproducties laten maken. In een cynisch artikel in *Serapeum* van 1841 reageerde Kloss woedend op dit boek. Hij klaagde over de belabberde kwaliteit van de veilingcatalogus en stelde dat de toeschrijvingen van Sotheby van de marginale aantekeningen aan Melanchthon voor het overgrote deel geheel op fantasie berustten. De veilinghouder had zich blijkbaar laten leiden door een wens aantekeningen van verschillende lezers aan de Duitse hervormer toe te

schrijven. Had Sotheby in de vijf jaren na de veiling kritiek gekregen op zijn toewijzingen en publiceerde hij daarom dit boek als bewijsvoering? Merkwaardig is dat Kloss pas zo laat na de veiling reageerde. Had hij vooral rekening gehouden met zijn financiële belangen? Hoe dit alles ook zij, de Deventer bibliotheek werd door de Baron verrijkt met twee kostbare boeken.

Bram Boers

Bram Boers (1948)

studeerde klassieke

wees de catalogussamensteller de handgeschreven aantekeningen in een groot aantal boeken aan Melanchthon toe. Nr. 1898 in de veilingcatalogus bevatte de *Dialogi* met de opmerking 'Melanchthon's copy, with marginal notes'. Dit laatste zal, naast het feit dat het boek een vroege druk uit Deventer was, de belangstelling van de baron gewekt hebben. Baron van Westreenen kocht het boek via de Londense antiquaar Thorpe. Na de veiling van zijn boeken richtte Kloss zich op de geschiedenis van de vrijmetselarij. Hij publiceerde een bibliografie van de vrijmetselarij en studies over de geschiedenis van de vrijmetselarij in Engeland en Frankrijk. Toen Baron van Westreenen de *Dialogi* ontvangen had, maakte hij op het schutblad tevreden een notitie over Hegius als leraar van Erasmus en nam hij de opmerking van de catalogussamensteller over de marginale aantekeningen van Melanchthon over. Wat er een aantal jaren na de veiling gebeurde, moet

talen in Amsterdam en Leiden. Hij doceerde aan het Johan van Oldenbarneveltgynasium in Amersfoort. Zijn grote belangstelling gaat uit naar het 15de en 16de -eeuwse boek. Als vrijwillig medewerker van de Athenaeumbibliotheek in Deventer bestudeerde hij de boeken van de voormalige Academiebibliotheek van Harderwijk. Op dit moment onderzoekt hij de provenance van alle 16de-eeuwse boeken die in de Athenaeumbibliotheek bewaard worden. Hij publiceerde in *Quaerendo*, *Jaarboek Flehite* en *De Boekenwereld*.

Literatuur:

J.C. Bedaux, *Hegius poeta. Het leven en de Latijnse gedichten van Alexander Hegius*.

Proefschrift Leiden 1998

G.M. Cracken, 'Marginalia attributed to Melanchthon', in: *Classical Philology*, 28 (1938), p. 53-55

A. Hegius, *Carmina*. Deventer, Richard Pafraet, 1503 (AB, 11 E 52 KL)

A. Hegius, *Dialogi*. Deventer, Richard Pafraet, 1503 (AB, 11 E 28 KL)

Versterking Raad van Toezicht

Huis van het boek heeft drie nieuwe leden toegevoegd aan zijn Raad van Toezicht, te weten Marjon Lok, advocaat en partner bij DVDW Advocaten, Mourad el Moussati, docent en adviseur diversiteit en inclusie bij Divers Werken, en Ebissé Wakjira, redacteur en hoofd publicaties van Framer Framed. Met deze uitbreiding van de Raad van Toezicht weet Huis van het boek zich verzekerd van nieuwe kennis, ervaring en diversiteit. De nieuwe leden brengen een inspirerende mix van juridische scherpzinnigheid, kennis op het gebied van diversiteit en inclusie, en boekenkennis. De andere leden zijn Hans Buurman (voorzitter en voormalig adjunct-directeur Kunstmuseum) en Paul Mosterd (lid en adjunct-directeur H'ART Museum).

Good governance, diversiteit en boekenvak

Marjon Lok is advocaat sinds 2005, gespecialiseerd in corporate governance, corporate litigation, arbitration & dispute resolution. Zij begon haar carrière bij Baker & McKenzie. In 2014 maakte zij de overstap naar DVDW Advocaten, alwaar zij sinds 2016 partner is. Marjon houdt zich bezig met het voorkomen, herstellen van en procederen in complexe nationale en internationale geschillen binnen rechtspersonen. Zij staat naast aandeelhouders, investeerders, bestuurders, curatoren en rechtspersonen, ook raden van toezicht bij en zij kijkt ernaar uit ook eens aan de andere kant van de tafel te zitten.

Mourad el Moussati heeft zich als oprichter van Sollicitatiemarkt.nl en Divers Werken sinds 2016 ontwikkeld tot een expert en pionier op het gebied van gelijke kansen op de arbeidsmarkt. Hij heeft meer dan zestig organisaties geholpen, waaronder een aantal musea. Daarnaast is hij docent op de Hogeschool Rotterdam en begeleidt hij statushouders met een IT-

achtergrond naar een passende baan. Dit doet hij niet alleen omdat het moreel en wettelijk verplicht is om mensen gelijk te behandelen, maar ook omdat hij gelooft in de kracht van menselijk verschil.

Ebissé Wakjira is hoofd publicaties en podcasts bij het platform voor kunst en cultuur Framer Framed in Amsterdam. Wakjira is medeoprichter van de Dipsaus Podcast en uitgever van Dipsaus-boeken in samenwerking met Uitgeverij Pluim. Daarnaast is ze redacteur bij De Nederlandse Boekengids en bestuurslid van het IISG, het Internationale Instituut voor Sociale Geschiedenis. Voorheen was ze werkzaam bij de Raad voor Cultuur. Ook werkte zij als acquirierend redacteur non-fictie bij Amsterdam University Press. Haar interesses liggen op het snijvlak van literatuur, beleid, kunst en community organising.

Mooiste boek ter wereld (uit 2023) in Huis van het boek

Soms krijg je een boek in handen waar je meteen verliefd op wordt. Het overkwam me weer toen begin december 2023 de inschrijving voor De Best Verzorgde Boeken opende en vele boeken uit 2023 werden ingezonden. Zo ook het boekje *Walking as Research Practice*. Toen ik het in handen kreeg, viel meteen de zachtheid van het lichtgrijze papier op, een kleine handzame bundel zonder omslag. Het boekblok is aan de zijkanten opgeruwd wat het zachte gevoel versterkt. De druk met een RISO-stencilmachine in de kleuren zwart en goud is het volgende wat in het oog springt.

Het blijkt een bloemlezing te zijn van een symposium dat de Universiteit van Amsterdam organiseerde over 'walking as research practice'. De Zwitserse ontwerpster

Jana Sophie Liebe maakte een publicatie die suggereert dat je het boek al wandelend kunt raadplegen. Tijdens haar afstuderen aan de Gerrit Rietveld Academie in Amsterdam bedacht zij samen met de Amsterdamse binderij Agia een innovatieve manier van binden. Het geeft iedere lezer de mogelijkheid zelf te beslissen waar je in het boek begint en eindigt. De lezer vindt zijn eigen weg, al wandelend, door het boek. Inhoud en vorm sluiten dus naadloos op elkaar aan.

Walking as Research Practice was onderdeel van de verkiezing De Best Verzorgde Boeken die altijd eind januari plaatsvindt. Dan bepaalt een vakjury welke 33 boeken van het afgelopen jaar het beste zijn verzorgd. Anders gezegd, welke 33 boeken zich sterk onderscheiden in de combinatie van ontwerp, uitgeverij én productie (lithografie, druk en bindwijze). Niet alleen het ontwerp

maar ook de manier van produceren en uitgeven worden beoordeeld. Daarmee onderscheidt Nederland zich van de andere landen met een vergelijkbare competitie waar alleen het grafisch ontwerp centraal staat.

De charme van *Walking as Research Practice* trof de vakjury én de in 2016 ingestelde studentenjury waardoor het boek als een van de 33 Best Verzorgde Boeken 2023 werd verkozen. En daarmee komt het boek ook in de collectie van Huis van het boek terecht. Hoewel De Best Verzorgde Boeken al sinds 1926 bestaan, is pas vanaf 1986 de stichting opgericht. Vanaf dat moment schenkt de stichting de bekroonde boeken aan Huis van het Boek. In 36 jaar tijd is inmiddels een mooie collectie opgebouwd waardoor de ontwikkeling van het Nederlands ontwerp

goed te volgen is. Onder de bezielende leiding van Rickey Tax wordt de collectie opengesteld voor studenten grafische vormgeving van academies en hogescholen zoals de KABK in Den Haag.

De Best Verzorgde Boeken doen in februari mee aan de grote internationale jurering die wordt georganiseerd door Stiftung Buchkunst. Een jury met ontwerpers vanuit de hele wereld buigt zich over 500 à 600 boeken uit 34 landen. De jury kent verschillende prijzen toe: de hoogste onderscheiding is de Gouden Letter, gevolgd door Gouden, Zilveren en Bronzen Medailles. Nederland kan trots zijn omdat

we vaak in de prijzen vallen. En in 2024 zelfs met de Gouden Letter voor ... *Walking as Research Practice*. Daarmee geeft de jury aan dat dit het mooiste boek ter wereld is. Soms heeft een boek een universele aantrekkingskracht. En word je verliefd.

Esther Scholten
directeur Stichting De Best Verzorgde Boeken

Walking as Research Practice A special Issue resulting from the WARP Conference (September 2022). Ontwerper: Jana Sophie Liebe; Uitgever: Soapbox Journal; Drukker: De Stencilzolder, Amsterdam; Binder: Agia speciale grafische afwerking, Amsterdam. Fotografie: Studio Another Day. De foto's zijn te zien in de catalogus *De Best Verzorgde Boeken 2023*. Te koop in de museumwinkel (€ 35) of te bestellen bij de lokale boekhandel (ISBN 9789083173849).

Griekse en Romeinse inscripties in Huis van het boek

Op de twee warmste julidagen van het jaar bevonden we ons in een verduisterde kamer op de eerste verdieping van Huis van het boek, net naast de museumzaal waar de oudheden van Baron van Westreenen van Tielland te zien zijn. Dit voor de pilot van een onderzoeksproject over zijn Grieks-Romeinse inscripties. Toch begon dit verhaal eigenlijk eerder en elders, op een ochtend net voor Kerst 2022 in café Barrera op het Rapenburg in Leiden.

FOTO GETTY BETLEM

Inger Kuin (University of Virginia) en Kim Beerden (Universiteit Leiden) spraken daar de intentie uit eens een mooi samenwerkingsproject op te zetten waar ook studenten bij betrokken konden worden.

Toen Inger in de zomer daarna met haar moeder toevallig naar Huis van het boek ging en daar ook inscripties zag liggen, ontstond er al snel een plan: hoeveel inscripties liggen daar eigenlijk? In hoeverre zijn ze al bestudeerd door onderzoekers? Zouden we er nog iets aan toe

kunnen voegen, bijvoorbeeld door in samenhang naar de inscripties als collectie-binnen-een-grotere-collectie te bekijken? Ook het maken van moderne foto's stond hoog op ons verlanglijstje. Kortom: hier was ons samenwerkingsproject. Nu nog de studenten. Deze werden uiteindelijk gevonden in beginnend onderzoeks-masterstudent Oude Geschiedenis Wouter Hofland (Universiteit Leiden) en (op afstand) bachelorstudent Archeologie Nicole Romero (University of Virginia).

Op de eerste dag van ons verblijf in Huis van het boek zijn we de inscripties systematisch afgegaan. Zoals dat in het allerleukste onderzoek nog weleens het geval is, bleken er toch meer inscripties in de opstelling te liggen dan we in eerste instantie verwacht hadden. Zowel in steen, als in aardewerk en brons. Rickey Tax maakte de vitrinekasten open en we konden de objecten naar de naastgelegen ruimte brengen om ze op kussens te leggen en te bekijken. Dit alleen al was een enorm voorrecht: ook oudhistorici zien niet iedere dag een object van bijna tweeduizend jaar oud van zo dichtbij. Overigens bevindt zich in de collectie van de baron ook een grote collectie Romeinse munten. Die laten we voor nu buiten beschouwing, maar we hopen op den duur het project uit te breiden om deze ook te kunnen bestuderen.

De tweede dag stond in het teken van de fotografie. Via het archeologische bureau Raap konden we een goede fotografe inhuren die gespecialiseerd is in 2D en 3D fotografie van inscripties. Dat is een zeer specialistisch beroep. De inscripties zijn in steen gehouwen, in aardewerk gestempeld of in brons gegraveerd. Om de letters optimaal te zien, moeten ze op

precies de juiste manier belicht worden. In het midden van de ruimte stonden de objecten in de felle lichten terwijl fotografe Minja Hemminga ze een voor een vastlegde.

Hierbij een eerste voorproefje van onze bevindingen, waarbij we een inscriptie alvast in het zonnetje willen zetten (inv. 309/452). In totaal bevat de collectie van de baron ruim dertig 'tekstige' objecten die dateren

uit de Romeinse periode. De meeste zijn in het Latijn geschreven, enkele in het Grieks, een in het Etruskisch en eentje in de dierentaal: een Romeinse dakpan waar een hond een pootje in heeft gezet voordat deze droog was. Het gaat voornamelijk om grafstenen en bakstenen. Kortom: objecten uit het leven van alledag. Dat geldt ook voor het object op de foto.

Op het eerste gezicht lijkt dat een afgebrokkeld stukje steen met een paar letters erop: wat zou je daar nou over kunnen zeggen? Stap één bij een object als dit is om het naast vergelijkbare, andere objecten te leggen.

PREPUS[A]
VIX(IT) ANN(IS)
I S

De eerste twee regels zijn te vertalen als: “(Hier ligt) Prepusa. Ze heeft (...) jaren geleefd.” Naar de betekenis van de twee letters op de derde regel is het gissen, maar het kan zijn dat de I nog deel uitmaakte van het cijfer van haar leeftijd. In inscripties uit de oudheid loopt de tekst vaak door over de regel heen. Aan de zijkant van de steen zit een gat waaraan deze met een haak aan de

We hebben dan gelijk het geluk dat er heel veel van dit soort fragmenten zijn gevonden en bestudeerd, met name in de stad Rome. Een ander voordeel is dat Romeinen weinig creatief waren bij het opstellen van hun grafschriften, wat ze ontzettend voorspelbaar maakt. We kunnen daarom met een zekerheid grenzende waarschijnlijkheid zeggen dat dit stukje steen een deel van een zogeheten titulus was: een grafschrift dat aan de muur hing van een gedeelde tombe met daarin urnen van allerlei verschillende mensen. Dat de overledene een vrouw was die Prepusa heette en dat het goed mogelijk is dat ze in slavernij werd geboren maar op zeker moment in haar leven werd vrijgelaten, ergens in de eerste of tweede eeuw na Christus.

De tekst op het fragment luidt als volgt, waarbij de letters tussen vierkante haken door ons zijn aangevuld; de letters in ronde haken zijn uitgeschreven afkortingen:

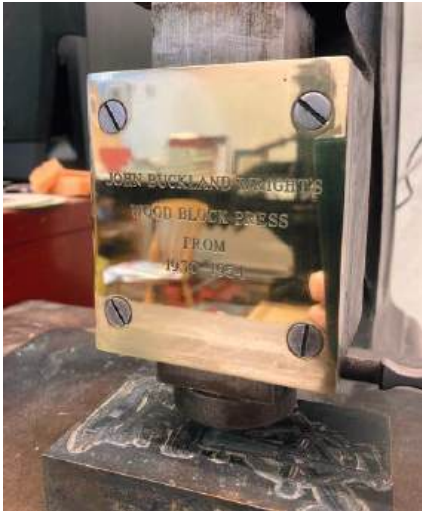
muur bevestigd is geweest. De tekst staat gecentreerd op de steen. Aangezien het woord voor jaren vaak niet werd uitgeschreven, kan het zijn dat de steen niet veel groter was dan dit fragment en er na ANN alleen een cijfer stond. De naam Prepusa, tot slot, is oorspronkelijk afgeleid van een Grieks bijvoeglijk naamwoord dat ‘passend’ of ‘keurig’ betekent en in gebruik was als een ‘spreekende’ naam, met name voor tot slaafgemaakten. Als Prepusa bij haar dood nog in slavernij had geleefd, zou voor haar naam de naam van haar eigena(a)res hebben gestaan. Dat is alleen een optie als we ervan uitgaan dat er nog een hele regel boven haar naam stond, wat onwaarschijnlijk is.

Kortom, een stukje steen met een paar letters kan ons al een heel verhaal vertellen en hetzelfde geldt voor alle andere inscripties van de baron.

Kim Beerden, Wouter Hofland, Inger Kuin, Nicole Romero

Aanwinsten

John Buckland Wright

Vanaf de tweede helft van de jaren '70 heeft Huis van het boek een unieke collectie rond de in Nieuw-Zeeland geboren kunstenaar John Buckland Wright (1897-1954) opgebouwd. Na enige jaren actief te zijn als autodidact-schilder en -graficus, begint deze Britse kunstenaar in 1929 zijn loopbaan als boekillustrator bij de Halcyon Press van de Nederlandse uitgever Alexander Stols. Naast Stols werkt hij onder meer voor de Haagse uitgever L.J.C. Boucher en de firma Picus te Eindhoven. Vanaf 1936 werkt hij voor diverse uitgeverij in Engeland, waarvan de belangrijkste de Golden Cockerel Press is. Met aankopen van collecties afkomstig van Stols, Boucher en uit de nalatenschap van de kunstenaar zelf, was Huis van het boek in tien jaar tijd het belangrijkste centrum rond leven en werk van Buckland Wright geworden. In 2014 besloot de zoon van de kunstenaar, Christopher Buckland Wright, het resterende deel van het atelier van zijn vader aan het museum te schenken. Verspreid over enige jaren arriveerde het overgrote deel van het papieren archief met correspondentie, dagboeken, tekeningen, foto's, typoscripten voor publicaties, et cetera. Later volgden ook alle nog in het atelier aanwezige houtblokken en kopergravures, inclusief werk dat nooit gepubliceerd is. In 2023 leek de schenking voltooid met een aantal grote plakboeken, waarin nog meer ongepubliceerd werk, en uitgebreide documentatie met betrekking tot de houtblokken. Dit jaar echter werden wij verrast met een laatste zending van Christopher Buckland Wright, waaronder de vier blokken voor de zogenaamde 'War Engravings' die zijn vader maakte naar aanleiding van de Duitse bombardementen op Londen, wat kleinere blokken, en nog wat kleine publicaties. In

een van deze, een publicatie van Jan Greshoff over Arthur van Schendel, waren nog drie brieven van Van Schendel aan de kunstenaar en zijn vrouw gestoken. Als 'cherry on the cake' mochten we in juli van dit jaar de originele drukpers waarop Buckland Wright van 1930 tot 1954 zijn blokken drukte, aan onze collectie toevoegen. Deze was afkomstig uit de drukkerij van Simon Lawrence van de Britse Fleece Press, die in de loop der jaren een aantal indrukwekkende publicaties over het werk van John Buckland Wright had gepubliceerd. Vooral nog is deze compacte pers opgesteld bij de Albion-drukpers van Jean François van Royen. Met extra steun van de Vrienden hebben wij het transport van de pers vanuit Engeland mogelijk kunnen maken.

Portret Sem Hartz

In 1969 werd in Museum Meermanno-Westreenianum/ Museum van het boek, zoals Huis van het boek toen heette, het werk van de graficus en typograaf Samuel Louis (Sem) Hartz (1912-1995) getoond. Sindsdien heeft het museum archivalia van deze veelzijdige grafisch kunstenaar verworven, waaronder virtueuze ontwerpen voor postzegels en bankbiljetten. In 1995 werd een belangrijk deel van Hartz' bibliotheek aan ons geschonken. Deze kleine maar fijne boekencollectie verdient meer aandacht (afstudeerscriptie?); het onthult een deel van het internationale netwerk van Hartz. In verschillende boeken zijn brieven gestoken van prominente typografen als Eric Gill, Hendrik Wijdeveld en Dame Hildelith Cumming van de befaamde Stanbrook Abbey Press. In oktober werd deze collectie aangevuld met een bijzonder portret van de jonge Sem Hartz in circa 1931. Het is van de hand van zijn vader, de schilder Louis Hartz (1869-1935). Veel van het werk van deze begaafde schilder is verloren gegaan. Zo werden

ca. 450 schilderijen die zijn zoon beheerde tijdens de oorlogsjaren geconfisqueerd en nooit teruggegeven. Het portret werd aan het museum geschonken door Alexandra Boucher, dochter van de boekhandelaar en uitgever L.J.C. Boucher.

Twitterzdrive

Twitterzdrive is de titel van een zeer lijvig boek dat onlangs aan de collectie werd toegevoegd als schenking van de makers, Artúr Andrásí uit Hongarije en Greta Radzevičiūtė uit Litouwen. Het boek was onderdeel van 21 werken ten behoeve van Models for Humanity, een tentoonstelling in het kader van van een samenwerkingsproject tussen de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te Den Haag en de Nederlandse afdeling van Amnesty International, onder begeleiding van Lauren Alexander, Vit Ruller en Niels Schrader van de KABK en ondersteund door Maarten Beckers van Amnesty International. In 2018 was de tentoonstelling in Amsterdam te zien tijdens de festiviteiten rond de Ambassador of Conscience Awards. Twitterzdrive is gericht op rechten van vrouwen in Saudi-Arabië en bundelt Twitterberichten rond de hashtag #womenzdrive. Het geeft een gedetailleerd overzicht van de 'Women to drive'-beweging, die ageerde tegen het tot juni 2018 geldende verbod op autorijden door vrouwen in Saudi-Arabië.

Het laat zien hoe vaak persoonlijk commentaar zich verhoudt tot de feitelijke gebeurtenissen die hebben

geleid tot de opheffing van het rijverbod voor vrouwen. De tweets in de publicatie zijn verdeeld in verschillende categorieën, zoals positief, negatief en neutraal. Het boek geeft een genuanceerd beeld van de verschillende meningen die er over dit onderwerp leefden. Het geheel omvat zeven jaar twitterberichten en werd uiteindelijk zeer omvangrijk. Het boek is 42 cm hoog, 30 cm breed en maar liefst 19 cm dik. Hiermee behoort het tot de dikste boeken in onze collectie. Het werd met de hand gebonden door Norbert Frambach van het Haagse Bronsgeest-HABI. De omslag is gezeefdrukt en toont een(typo-)grafische impressie van een autoband.

Jonge boekontwerpers

Jaarlijks wordt door het Plantin Instituut voor Typografie in Antwerpen een Expert class Boekontwerp georganiseerd. Een kleine groep studenten wordt gecoacht bij het vormgeven van dezelfde tekst door grafisch ontwerper Jurgen Persijn. Bij aanvang van de lessenreeks worden tekst- en beeldmateriaal van het te ontwerpen boek ter beschikking gesteld. Informatie en verschillende tekstniveaus moeten geïntegreerd worden in een samenhangend geheel. Naast typografie wordt veel aandacht besteed aan materiaal en reproductietechnieken. Van december 2023 tot juni 2024 werkten vier ontwerpers uit België, Nederland, het Verenigd Koninkrijk en IJsland aan een nieuw ontwerp voor een bestaande publicatie: Futurism & Europe: The Aesthetics of a New World. Het is een bundel van twintig essays over de verschillende uitingen van deze artistieke stroming. De studenten Euan Monaghan, Annie Naskyd, Eloise Parrack en Guðný Sigurðardóttir vonden elk hun eigen wijze om futuristische ideeën in hun creatieve ontwerp te verwerken. Het zijn vier in ontwerp sterk uiteenlopende boeken geworden die Huis van het boek dankzij het Fonds Cox-De Ronde kon verwerven. De boeken worden vergezeld van enige ontwerp materiaal later dit jaar getoond in de Aanwinstenzaal van het museum.

Rickey Tax
hoofd Collecties

Met de Vrienden naar Zutphen

Op 29 juni vond het jaarlijkse uitje plaats van de Vrienden van Huis van het boek. Dit jaar was gekozen voor een bezoek aan Zutphen waar de Librije in de Walburgiskerk op het programma stond en een bezoek aan het Stedelijk Museum. En tussendoor een gezellige lunch in 's Gravenhof, het restaurant dat tussen de beide locaties in ligt.

FOTO MARIEKE VANDELFT

De boeken liggen klaar om getoond te worden voor de boekenschouw in de bovenlibrije

Om 11.00 uur begon het programma in Zutphen. De ene groep ging op eigen gelegenheid de tentoonstelling *Gedrukt in Zutphen* en de rest van het Stedelijk Museum bekijken. De andere groep ging naar de kerk waar een rijk programma in de Librije voorbereid was dat in kleine groepjes gevolgd werd. Om te beginnen werd de bekende benedenlibrije met lectrijnen en boeken aan de ketting met een gids bekeken die vertelde over de boeken – voornamelijk incunabelen – en de bijzonderheden die daar te zien zijn: duivelspoten in de vloer (eigenlijk een afdruk van een hondenvoet) en de pilaren met bijzondere ornamenten zoals 'het blote vrouwtje', een afbeelding van een barende of plassende vrouw.

Daarnaast mochten we als speciale attractie ook naar de bovenlibrije, de locatie waar ooit de bibliotheek begon. Deze ruimte ontstond toen in 1492 een nieuwe kapittelkamer aan de kerk werd gebouwd waarboven de collectie boeken van de kanunniken of kapittelheren ondergebracht werd. Een deel van de oude collectie staat daar nog steeds zoals een aantal kleine schoolboekjes uit de zestiende eeuw waarvan een groot deel uniek is. Uw voorzitter Marieke van Delft toonde daar een paar boeken uit de Librijecollectie. Aan de hand van een vijftiende-eeuws handschrift van Thomas van Aquino en een gedrukt werk van zijn hand uit 1469 was mooi de gelijkenis tussen handschrift en druk te zien. Ze ook vertelde over de zogenaamde 'Gryphius-Bijbel' (Parijs 1542),

een bijbel met 173 kleine houtsneden die pas recent door de Librije aangekocht is. Dat gebeurt nooit, maar deze komt uit het bezit van Bernard Bouwhuys die in de zestiende eeuw al zijn boeken aan de Librije naliet – maar dit boek kwam toen niet mee. In 2020 kwam het op de markt en de alerte Londense antiquaar Bernard Quaritch Ltd bood het toen aan. Daarop is het boek gekocht door de Zutphense Slindewater-Berner Stichting die het in permanent bruikleen gegeven heeft aan de Librije.

FOTO ONBEKEND

Deelnemers bespreken het colofon in *de Super quarto Sententiarum Petri Lombardi* van Thomas van Aquino (Mainz, Peter Schöffer, 1469).

Ten slotte was er in de kerk nog een boekenschouw, Erasmuskenner en classicus Jan Bedaux en Librijespecialist Jos Hartman toonden daar enkele van de unieke zestiende-eeuwse schoolboekjes, onder andere *Progymnasmata quadam primae adolescentiae* van Erasmus, gedrukt in Deventer in 1521, en het prachtige missaal uit de zestiende eeuw dat door het Heer Florenshuis, een huis van de navolgers van Geert Grote in Deventer gemaakt werd voor het Zutphense vrouwenklooster Isendoorn. Het missaal is geschreven op perkament en is rijk gedecoreerd met penwerk uit de IJsselstreek. Het werd in 1562 gekocht door Herman Berner, kerkmeester van de Walburgiskerk. Vervolgens is het in bezit gekomen van J.A. Thieme te Nijmegen, die het handschrift in 1829 schonk aan de Librije.

Na de lunch werd het programma omgedraaid zodat iedereen elk programmaonderdeel kon meemaken. Door de kleine groepjes in de Librije was er veel gelegenheid om vragen te stellen en te discussiëren. Voldaan, met veel nieuwe indrukken en verhalen stapten we allemaal weer in de bus die ons terug naar Den Haag bracht.

Marieke van Delft

Nieuwe Vrienden

Mevrouw J. Breukhoven, Den Haag
De heer W. Heijting, Zevenhoven
De heer M. Biermans, Amsterdam
Mevrouw C. Dommerholt, Den Haag
De heer P. Goossens, Antwerpen
De heer H. Aalders, Amsterdam
De heer Reynoud Homan, Muiderberg
Dyan van Selm, Haarlem

FOTO RARE AND REMARKABLE

Colofon

Leeslint is een halfjaarlijkse uitgave van Huis van het boek.

Leeslint wordt gratis toegezonden aan de Vrienden van het museum.

Alle correspondentie te richten aan de redactie van *Leeslint*:

Prinsessegracht 30
2514 AP Den Haag
t (070) 205 72 54
aafke.boerma@huisvanhetboek.nl

Eindredactie Aafke Boerma
Redactieraad Aafke Boerma, Fokas Holt-
huis en Rickey Tax
Correctie Thom van Rossum
Fotografie Frank Jansen (tenzij anders vermeld)
Ontwerp Studio Tint, Den Haag
Vormgeving Jelle Hellinga, Den Haag
Druk: robstolk, Amsterdam

ISSN 0928-2262

Oplage 2000 exemplaren

Papier Biotop 120 grams

Letters Trinité van Bram de Does en

Productus van Petr van Blokland